

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

УДК: 323.1

Галина Луцишин
Національний університет "Львівська політехніка"

ЧИННИКИ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

© Луцишин Г., 2011

Проаналізовано питання національної консолідації, яка проявляється у внутрішній єдності нації на основі спільних національних інтересів, цінностей та історичного минулого. Особлива увага приділена чинникам консолідації української нації, зокрема наголошується, якими способами і в яких ситуаціях консолідацією можна управляти, як здійснювати вплив на ті чи інші національні процеси і попереджати негативні тенденції, які назрівають всередині суспільства.

Ключові слова: національна консолідація, політична нація, етнічна нація, національні меншини, етнічна батьківщина, етнополітика.

Halyna Lutsyshyn

FACTORS OF CONSOLIDATION OF UKRAINIAN NATION

The article analyzes the issue of national consolidation, which shows up in internal unity of nation on the basis of common national interests, values and the historical past. The special attention is paid to the factors of consolidation of Ukrainian nation. It is stressed, by what methods and in what situations it is possible to manage consolidation, how to influence on certain or national processes and prevent negative tendencies which ripen in a midst of society.

Keywords: national consolidation, political nation, ethnic nation, national minorities, ethnic homeland, ethno politics.

Питання національної консолідації є одним із складних та багатовимірних питань, яке включає такі поняття, як нація, національна єдність, національна ідея, національні інтереси тощо. Розвиток будь-якої держави та нації значною мірою залежить від того, наскільки суспільство є національно консолідованим. Чим нація згуртованіша, тим стабільнішим є її життя, існує менше конфліктів у суспільстві. І хоча про національну консолідацію України говорять дуже багато як представники влади, так і представники різних політичних сил, однак сьогодні питання залишається одним з актуальних і маловивчених.

Актуальність роботи зумовлена насамперед тим, що процес консолідації української нації є одним із ключових питань сучасного розвитку держави, зокрема, важливим є аналіз чинників консолідації нації та вплив на ці процеси як внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних чинників. Значну увагу у вивченні цього питання приділяють українські учені, зокрема, І. Варзар, О. Картунов, А. Колодій, О. Майборода, М. Обушний, Ю. Римаренко. Також актуальними є і праці зарубіжних науковців Б. Андерсона, Р. Брюейкера, Е. Сміта, К. Дойча, П. Бурдье та ін.

Аналізуючи праці сучасних українських етнополітологів, можна переконатись, що більшість з них наголошує на чинниках, які розділяють націю, посилюють міжнаціональні суперечності. Ми ж у своїй роботі ставимо за мету визначити та проаналізувати чинники, які можуть сприяти національній консолідації та зміцнити національну єдність у державі. Також останнім часом в українських мас-медіа можна зустріти висловлювання окремих аналітиків та політологів, які доволі скептично ставляться до процесу національної консолідації, наголошуючи на тому, що Україні

достатньо мати добрих державних управлінців і успіх нації буде гарантовано. Звичайно, державне управління є важливим критерієм у процесі національної консолідації, але потрібно враховувати і багато інших чинників та системно підходити до аналізу цього питання.

Сучасною українською владою розроблена велика кількість програм щодо формування національного розвитку, націєбудівництва, національної консолідації, міжнаціональних та міжконфесійних відносин, однак більшість з них демонструють доволі формальний підхід державних структур до вивчення сучасного стану та розвитку етнополітичних процесів у майбутньому. Державна політика в етнічній сфері, зокрема розвиток титульної нації та міжнаціональних відносин, має бути динамічною і зорієнтованою на створення сприятливого як внутрішньо-, так і зовнішньополітичного середовища на шляху інтеграції України у європейське співтовариство. До того ж розбіжність інтересів етнічних груп у межах єдиної держави часто породжує дестабілізацію громадського та політичного життя і створює передумови для конфліктів.

Практика показує, що сучасне українське суспільство є вкрай неконсолідованим, що можна спостерігати на усіх рівнях суспільного життя: на рівні політичних еліт, в ситуації пріоритету регіональної ідентичності над ідентичністю загальнонаціональною, сучасної мовної політики та культурної ідентичності загалом. Національну роз'єднаність можна пояснити і тим, що Україна у спадок отримала багато проблем, які ускладнюють досягнення національної консолідації, зокрема, – це етнонаціональні та соціокультурні проблеми, які вирішуються дуже повільно. Як підкреслює О. Дергачов, український політикун ще повністю не відійшов від досвіду минулого, а структуризація політичних сил значною мірою відбувається на протиставленні одних соціокультурних сегментів іншим, що, звісно, не сприяє національній консолідації. Також на внутрішній консолідованості позначається і низький розвиток політичної культури та національної толерантності [1, с. 52]. Звичайно, для вирішення усього комплексу проблем, які гальмують процеси національної консолідації України, не існує універсальної класичної моделі чи єдиного методу. Ключову роль у цьому процесі відіграє державна політика, у межах якої має діяти розроблена стратегія національної консолідації.

Український дослідник О. Картунов наголошує, що «...процеси національної консолідації (згуртування) та національного розмежування завжди супроводжували і супроводжують розвиток сучасних націй. Ці процеси мають універсальний характер, зокрема, вони відбувались і відбуваються в усі часи, серед усіх народів, проте зазначені процеси хоч є і суперечливими, але взаємопов'язаними і взаємозалежними. Національне розмежування та національне згуртування – це парні категорії. Вони становлять єдиний нерозривний процес: один процес просто не може відбуватися без іншого. Також варто наголосити, що ці процеси найвразливіші й найчутливіші на впливи як внутрішніх, так і зовнішніх політичних сил» [2, с. 87].

Як показує світовий досвід, досягнути успішного розвитку нації, гармонізації міжнаціональних, міжетнічних відносин можна лише проведенням послідовної демократичної державної етнонаціональної політики. До того ж питання національної консолідації в ключовий спосіб пов'язане насамперед із консолідацією національної еліти, яка на перше місце повинна ставити загальнонаціональний, а не особистий чи партійний інтерес. В Україні, як і в більшості пострадянських держав, національна консолідація гальмується недієздатністю політичної еліти, яка неспроможна запропонувати дієві та успішні проекти розвитку нації.

Розглядаючи питання національної консолідації, варто детально проаналізувати складові консолідаційного процесу. Одним із чинників національної консолідації є розвиток громадянського суспільства, зокрема, діяльність громадських організацій та політичних партій, які вирішують загальносуспільні проблеми. Для успішного розвитку громадянського суспільства формування політичної нації є важливим та необхідним, зокрема, коли йдеться про формування громадянина з відповідною національною свідомістю, національною та політичною культурою. Розвиток політичної нації повинен йти в ногу із розвитком громадянського суспільства, яке виступає його основою. Як наголошує Е. Сміт, модерні нації є одночасно і громадянськими і етнічними, адже

культура та громадянство взаємно підсилюють одне одного і потенціал нації повністю реалізується [6, с. 38]. На жаль, в Україні громадянське суспільство залишається доволі слабким і поки що не спроможне стати сильним фундаментом для розвитку політичної нації.

Певне напруження у суспільство можуть вносити регіональні громадські організації та етнічні партії. Зокрема, більшість науковців наголошує на тому, що створення та розвиток партій національних меншин значною мірою сприяє дезінтеграційним процесам в державі. Результати багатьох соціологічних досліджень свідчать про те, що титульний етнос – українці не сприймають позитивно створення і діяльність партій етнічних меншин. Діяльність більшості етнічних партій в Україні значною мірою сприяє загостренню міжетнічних відносин, протистоянню титульного етносу та національних меншин, посиленню дезінтеграційних процесів в державі.

Потужним чинником національної консолідації можна назвати і державну мову. Досвід багатьох країн свідчить, що єдина державна мова завжди діє консолідуюче на суспільство. Проте в Україні питання єдиної державної мови виступає ареною для політичних спекуляцій та постійних протиставлень для різних політичних сил.

Важливу роль у консолідаційному процесі відіграє спільна історична пам'ять. Тому надзвичайно необхідним є видання правдивих підручників з історії України. Також особливу роль як консолідуючий чинник відіграють загально визнані герої нації. Однак і в цьому питанні в Україні більше дискусій, оскільки сьогодні кожен регіон України має свого героя. Загальнонаціональними та націоконсолідуючими є такі історичні герої, як Б. Хмельницький, Т. Шевченко. Американський дослідник Осло Країг Келгон наголошує, що нації не можна визначати за допомогою лише емпіричних параметрів, таких, наприклад, як здатність досягти суверенітету, утримувати внутрішню єдність, відстоювати свої кордони. «Нації скоріше оформляються через певний спосіб самоствердження, спосіб мовлення, думання й дії..., які дають змогу створювати колективну ідентичність, мобілізувати людей на виконання колективних задумів, розрізняти народи й відповідні види побуту». Ця теза є дуже співзвучною із визначенням Е. Ренана: «...нація — це велика солідарність, утворювана почуттям жертв, які вже принесено і які є намір принести в майбутньому. Нація вимагає минулого, але в сучасності вона резюмується цілком конкретним чинником: це чітко висловлене бажання продовжувати спільне життя» [7, с. 261]. І саме ці тези є важливими в процесі національної консолідації.

Окремим консолідуючим чинником можна виділити релігію, проте тривалий розкол у православній церкві в Україні діє деструктивно на українське суспільство. Не менш важливим чинником національної консолідації є формування центральних органів влади за регіональним принципом, щоб центральна влада не зосереджувалась в руках представників лише окремих регіонів. Також важливу роль як чинник консолідації відіграє загально визнаний національний лідер.

Аналізуючи сучасну етнополітичну ситуацію в Україні, можна стверджувати, що національний чинник у суспільно-політичному житті держави є доволі впливовим, зокрема, відбувається поступовий розвиток та активізація української більшості і до того ж інтеграція національних меншин у внутрішньодержавні процеси. Основою консолідації суспільства є розуміння української політичної нації як відкритої політенічної спільноти. В. Липинський дав таке визначення української політичної нації: „Українським єсть і повинно бути все, що осіло (а не кочує!) на нашій землі і що тим самим стало частиною України, без огляду на його племінне чи культурне походження, на його „расову” чи „ідеологічну генеалогію” [4, с. 57–58].

На рівень національної консолідації також впливають і міжнаціональні відносини. Як показує практика, серед науковців виділяють різні підходи щодо ролі та місця держави у міжнаціональних відносинах. Зокрема, у західній політології виділяють три підходи до політики держави стосовно етносів та міжнаціональних відносин. Одні представники, зокрема А. Степен, Й. Уоллерстейн, вважають, що держава повинна виробляти й реалізовувати політику, спрямовану на розподіл ресурсів, створення сприятливих умов для усіх етносів, водночас не втручаючись в їх національну самобутність. Інші дослідники — М. Леві, М. Хехтер та ін. — вважають, що держава стосовно етно-

сів є порівняно автономною силою, а політична її еліта має на меті власні корпоративні цілі, спрямовані на утримання влади, інколи навіть всупереч інтересам титульної нації. Третю точку зору представляють П. Ванден Берг, Е. Сміт, які характеризують державу як інструмент титульної нації, яка здійснює контроль над державним апаратом і суспільством. Наявність цих різних точок зору, з одного боку, відбиває реальний стан речей щодо вирішення згаданих проблем у різних державах, а з іншого, – ускладнює розуміння цих проблем, сприяючи пошукові оптимальних шляхів їх вирішення.

Роль держави в етнополітичних процесах залишається ключовою, адже завдання держави – вироблення механізмів досягнення балансу інтересів і стабільності суспільства, це передусім цілеспрямована діяльність держави й етносів (або їх представників в особі партій, рухів, етноеліт), спрямована на досягнення стабільності багатонаціонального суспільства. Слід також наголосити на тому, що в етнонаціональній структурі українського суспільства кожен етносуб'єкт виконує певні функції, зокрема, українська нація є етнічною та демографічною основою українського суспільства, – основного носія державної мови, основного чинника державотворення. Одна з функцій національних меншин – це стимулювання та розвиток міжнародних, міждержавних відносин у розвитку української держави. Кожна з них має етнічну батьківщину, яка зацікавлена в тому, щоб такі стосунки розвивались.

Історичний досвід багатьох країн, що знаходились на етапі політичної та економічної трансформації, свідчить про те, що без національної консолідації неможливо досягнути ключових стратегічних цілей у розвитку нації та держави. Це необхідна умова для розвитку реформ, стабілізації економіки та подальшого національного розвитку. Загалом національна консолідація відбувається навколо національної ідеї, національних символів чи національних лідерів.

Ми розглядаємо національну консолідацію як позитивну і як перспективну форму організації суспільства, однак виникає ще багато питань, зокрема, якими способами і в яких ситуаціях консолідацією можна управляти, здійснювати вплив на ті чи інші процеси і попереджати негативні тенденції, які назрівають всередині суспільства.

Відомий науковець А. Колодій, аналізуючи процес національної консолідації України, наголошує, що «...підвищення національної консолідації є одним із важливих завдань, яке треба виконати, щоб загрози безпеці не йшли, принаймні, від слабо згуртованого, роз'єданого українського суспільства. Слід було б передбачити заходи, спрямовані на зміцнення національної єдності та виховання патріотизму (за допомогою історичної освіти, святкування визначних дат, національних міфів та символів; участі в різноманітних громадських акціях патріотичного змісту)» [3, с. 46].

Аналізуючи сучасний розвиток українського суспільства, можна спостерігати так звану пасивну консолідацію, коли в суспільстві існує розкол з певних питань, що формує «пасивний» патріотизм, коли люди багато критикують, але не готові діяти та жертвувати за певні національні цінності та ідеї.

Не менш важливу роль у розвитку національної консолідації відіграють і зовнішньополітичні чинники, зокрема, багато дослідників наголошують на російському негативному впливові на формування української національної ідентичності та неготовності значної частини української еліти до суверенного існування. Не можна не зауважити і про роль російської мови та православ'я, які використовує Росія як потужні інструменти гальмування утвердження української державності. Глобалізаційні процеси намагаються зруйнувати національну ідентичність, розчинити її в процесах модернізації, інформатизації, культурної стандартизації і ціннісної універсалізації. "Сильна, суверенна й демократична держава – це необхідна, хоча й недостатня передумова для вільного вибору засобів вирішення проблеми об'єднання громадянської нації, підбору світоглядних, політичних і культурних цінностей, за якими в українському суспільстві може бути досягнута загальнонаціональна згода. Але провідна тенденція світової політики полягає саме в обмеженні суверенітету, й, будучи вбудованою в міжнародні відносини, Україна не зможе ігнорувати цю тенденцію» [5, с. 142].

Національна консолідація проявляється у внутрішній єдності нації та народу на основі спільних національних інтересів, цінностей та історичного минулого. Вона виступає важливим компонентом національного відродження, головним принципом якого є принцип єдності традицій і національного прогресу. Процес національної консолідації виражається насамперед в національній свідомості народу, нація консолідується і формується новою ініціативою політичної влади.

Підсумовуючи, важливо наголосити, що питання національної консолідації та пов'язані із ним питання повинні перестати бути предметом чи інструментом боротьби різних політичних сил, а мають стати основою розвитку держави та державної політики. Основними складовими консолідаційного процесу в Україні можуть стати розвиток громадянського суспільства, українська мова, спільна історична пам'ять, загально визнані національні герої, українська церква, формування центральних органів влади за регіональним принципом. Однак, аналізуючи питання національної консолідації в Україні, можна побачити, що в нашій державі не існує вираженого тяжіння до консолідації, скоріше домінують деконсолідуючі процеси. Сучасна українська еліта немає консолідованого розуміння національних інтересів та національних перспектив, правляча еліта уникає вирішення питань, які загрожують національній єдності, відкладаючи їх вирішення на невизначену перспективу. Консолідація українського суспільства знаходиться у нерозривному зв'язку з такими важливими сегментами, як побудова єдиної нації, подальший розвиток інститутів демократичного суспільства та громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дергачов О.П. Політичні проблеми національної консолідації / О.П. Дергачов / Консолідація українського суспільства: сучасний стан, проблеми та перспективи: матеріали засідання круглого столу / за ред. А.В. Мальгіна; Регіональний філіал національного інституту стратегічних досліджень в м. Сімферополі. – Сімферополь: СФКІСД, 2005. – 168 с.
2. Картунов О. Вступ до етнополітології: наук.-навч. посіб. / О.В. Картунов. – К., 1999. – 300 с.
3. Колодій А. Національна єдність і патріотизм як чинники національної безпеки / А.Ф. Колодій // Національна безпека України: конференція українських випускників програм наукового стажування у США. 16–19 вересня, 2004 р. – Київ: Стилос, 2004. – С. 39–61.
4. Липинський В. Релігія і церква в історії України / В. Липинський. – Нью-Йорк, 1956. – 158 с.
5. Пироженко В. Національна консолідація в умовах обмеження державного суверенітету / В. Пироженко // Політичний менеджмент. – 2006. – № 6. – С. 128–143.
6. Сміт Е. Нація і націоналізм у глобальну епоху / Ентоні Сміт; пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. – К.: Вид-во «Ніка-Центр», 2006. – 320 с.
7. Ренан Е. Що таке нація? / Е. Ренан / Націоналізм: Антологія. – 2-ге вид. – К.: Смолоскип, 2006. – 684 с.